

مواضع سجدهات و چرایی آنها در قرآن کریم

^۱ سیده فرزانه فخرایی،

f.fakhraie@modares.ac.ir

دانشجوی دکتر، دانشگاه تربیت مدرس

چکیده

مذاهب اهل سنت درباره آن، احکام آنها نزد ائمه اربعه، سبب سجده تلاوت و شروط آن اشاره شده است و مقداری نیز درباره چرایی و دلیل هر یک از سجدهها بحث کرده است. در میان کتب شیعیان کتاب مستقلی در این زمینه بدست نیامد. مقاله‌ای نیز در این موضوع نوشته نشده است. آنچه در تمامی این کتابها بدان اشاره نشده چرایی وجوب یا استحباب سجده در این مواضع است، قرآن کتابی سراسر حکمت است و این سجدهات خاص نیز بی دلیل و حکمت نیست، هریک از این آیات دارای رمز و سببی خاص است که با بررسی بدان می‌توان رسید. این تحقیق برآن است تا با بررسی متن آیات، موضع سجده در آنها را بیان کرده و با جستجو در اقوال تفسیری، درحد بضاعت اندک خویش چرایی این سجدهات را دریابد تا هرچه بیشتر بر معرفت و عبودیت افراد افزون گشته، از دریای بیکران آیات الهی جرعه‌ای نصیب رهروان و سالکان کوی دوست گردد و ابعاد دیگری از اعجاز کتاب نورانی الهی روشن شود. در این مقاله پس از بیان لغوی و اصطلاحی سجده، آیات مربوطه شمارش شده و نکات آن و اختلافات درباره محل و نوع سجده بیان خواهد شد و سپس با بهره‌گیری از تفاسیر مختلف به بیان چرایی امر به سجده در این مواضع و تحلیل آنها پرداخته خواهد شد.

سجده خم شدن و فروتنی برای خدا است، یکی از ارکان نماز و بیان نهایت عبودیت به درگاه الهی است و انواع اختیاری و تکوینی، واجب و مستحب دارد. امامیه تنها سجده بر وجه الارض را جایز دانسته و اهل سنت رساندن هفت موضع را به زمین کافی می‌دانند. در قرآن مجید ۴ سوره عزائم، سجده واجب دارند و در ۱۱ مورد، سجده مستحب است. برخی موارد درباره وجوب یا استحباب و محل سجدهات، بین فریقین اختلاف وجود دارد، ولی هردو گروه روایات را مهم‌ترین علت برای سجدهات واجب و مستحب می‌دانند. از مهم‌ترین حکمت‌های حصر سجده واجب در عزائم، تعبد و اظهار نهایت ذلت در برابر ذات مقدس الهی است. در این آیات عظمتی نهفته است که با دریافت آن، شخص کوچکی و حقارت خویش را در برابر حق تعالی می‌بیند و با سجده کردن و ندیدن خود آنرا اظهار می‌کند. حکمت سجدهات مستحبی قرآنی، از بین بردن رذائل اخلاقی است و چون زدودن اخلاق رذیله از جمله واجبات فقهی نیست، سجده‌های آنها واجب نشده است. در نهایت این خضوع اعضای ظاهر، سرچشمه‌ی حیات قرآنی می‌شود.

کلید واژه

سجده واجب، سجده مستحب، مواضع سجدهات قرآن،

چرایی وجوب و مندوب بودن سجده‌های قرآن

مقدمه

سَجَدَ یعنی خضع، خضوع کرد و أَسْجَدَ الرَّجُلُ طَأْطَأَ رَأْسَهُ وَ انْخَنَى سر خود را پایین آورد و خم کرد. «السُّجُودُ أصله: التَّطَامُنُ وَ التَّذَلُّلُ، وَ جعل ذلك عبارة عن التَّذَلُّلِ لِلَّهِ وَ عبادته» (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۳۹۶) سجود در لغت بمعنی تذلل، خضوع و اظهار فروتنی است و در شرع عبارت است از گذاشتن پیشانی بر زمین. صحاح و قاموس نیز اصل آنرا خضوع گفته‌اند. (جوهری، ۱۴۱۰ق، ذیل واژه سجده) سجده اصلش، خم شدن، فروتنی و اطاعت است که برای عبادت خدای و پرستش او، قرار داده شده است.

سجده در اصطلاح

سجده در نماز «وضع الجبهة على الأرض و لا خضوع أعظم منه و كل من ذل و خضع لما أمر به، فقد سجد» (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۳، ص ۲۰۶) است. در شریعت و دین، سجود به یکی از ارکان نماز مخصوص شده است. در شریعت اسلام سجده بر غیر خدا حرام است و آن «گذاشتن اعضاء هفتگانه (پیشانی، کف دستها، زانوها و سر انگشتان بزرگ دو پا) بر زمین است و اهم آنها گذاشتن پیشانی است.» (قرشی، ۱۳۷۱ش، ج ۳، ص ۲۲۵) سجده

تلاوت آیات قرآن کریم دارای آداب خاصی است، یکی از آنها سجده کردن پس از تلاوت آیه‌ای است که با نوشتن علامت ویژه‌ای در کنار مصحف شریف مشخص شده است. این سجدهها بر دو نوع واجب و مستحب تقسیم می‌شود. در چهار سوره که سجده واجب دارد، اگر انسان آن را بخواند یا به آن گوش دهد، بعد از تمام شدن آیه‌سجده باید فوراً سجده کند، (توضیح‌المسائل مراجع، ج ۱، ص ۶۱۵) ولی آیات سجده مستحبی را اگر انسان بخواند یا به آن گوش دهد، سجده کردن واجب نیست بلکه مستحب یا مندوب است.

در میان کتب فریقین که درباره تجوید و قرائات آیات شریفه نوشته شده و هم چنین در کتب فقهی و رساله‌ها به احکام و دستورات این سجدهات، موضع آنها، تعدادشان و زمان سجده کردن و ... پرداخته شده است. در کتاب «سجود التلاوة و مواضعه و موضوعاته» اثر «عطیه محمد سالم» به مواضع سجدهات، اختلافات